Ege Coğrafya Dergisi
Aegean Geographical Journal
https://dergipark.org.tr/tr/pub/ecd
e-ISSN: 2636-8056

Received: 29 July 2025 | Accepted: 12 November 2025

KAZANANLAR VE KAYBEDENLER: TÜRKİYE'DE İLLERİN NÜFUS SIRALAMASI DEĞİŞİMİ (1990-2024)

Winners and Losers: Changing Population Rankings of Türkiye's Provinces (1990–2024)

Mustafa YAKAR

Süleyman Demirel Üniversitesi
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,
Coğrafya Bölümü
Isparta-Türkiye

mustafayakar@sdu.edu.tr

Abstract

Changes in population rankings are shaped by a multi-dimensional structure influenced not only by demographic processes, but also by spatial variations in interprovincial migration, fertility differentials, and socio-economic disparities among provinces. This study analyzes the changes in population rankings of Turkey's 81 provinces between 1990 and 2024. Rather than focusing on absolute population growth, the research emphasizes relative changes in ranking and classifies provinces into three categories: "winners" (those with rising ranks), "losers" (those with declining ranks), and "neither winners nor losers" (those with stable ranks). To identify these patterns, a bump chart visualization technique was employed to illustrate rank changes over four consecutive decades. The findings indicate that, during the 1990–2024 period, the ranks of 33 provinces improved, 40 declined, and only 8 remained unchanged. Although a statistically significant relationship was observed between population growth and ranking change, the correlation was not perfect, suggesting a complex interplay of factors. The study proposes that population ranking data can serve as a valuable indicator for analyzing spatial patterns of regional competitiveness and inequality. Furthermore, it underscores the potential utility of this data in monitoring regional disparities and informing future research agendas.

Keywords: Population rank change, Bump chart, Regional competitiveness and inequality, Provinces, Turkey.

Öz

Nüfus sıralaması değişimleri, sadece demografik süreçlerin değil; aynı zamanda iller arası göç, doğurganlık farklılıklarının mekânsal varyasyonları yanında iller arası sosyo-ekonomik gelişmişlik farklılıklarından da etkilenen çok bileşenli bir yapıda şekillenir. Bu araştırmada, 1990–2024 yılları arasında Türkiye'deki 81 ilin nüfus büyüklüklerine göre sıralamalarındaki değişimler analiz edilmektedir. Çalışmada illerin mutlak nüfus artışlarından ziyade, göreli sıralama değişimleri odak noktası yapılmış ve bu doğrultuda "kazananlar" (sırası artanlar), "kaybedenler" (sırası düşenler) ve "ne kaybedip ne de kazananlar" (sırasını koruyanlar) olmak üzere üç kategori belirlenmiştir. İllerdeki bu eğilimleri belirlemek için sıralama grafiği (bump chart) kullanılmış ve illerin 10'ar yıllık dönemlerdeki sıralama değişimleri görselleştirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, 1990–2024 arasında 33 ilin sırası artarken, 40 ilin sırası düşmüş ve sadece 8 ilin sıralamasında değişim olmamıştır. Sıralama değişimi ile nüfus artışı arasında anlamlı bir ilişki olmakla birlikte, bu ilişkinin birebir örtüşmediği görülmüştür. Araştırmada, nüfus sıralaması verisinin rekabetçilik ve bölgesel eşitsizliklerin mekânsal analizi için önemli bir gösterge olabileceği ileri sürülmektedir. Ayrıca, bu verinin gelişmişlik farklılıklarının izlenmesi ve yeni araştırmalara zemin oluşturması açısından işlevsel bir potansiyele sahip olduğu vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nüfus sıralaması değişimi, Sıralama grafiği, Bölgesel rekabet ve eşitsizlik, İller, Türkiye.

1. GİRİŞ

Niceliklerin tek başına değil de ilişkisel olarak ölçülmesi yeni bir yaklaşım değildir. Zira insanın zihinsel kavrayışında üzerinde mutlak değerlerden çok kendi kategorisindekilerle kurduğu ilişki ağı içinde yaptığı kişisel analizlere dayanan göreceli farklar ve karşılaştırmalar belirleyicidir. Sadece mutlak ölçüme dayanan değer ya da oran tek başına çok fazla anlam taşımazken ancak kendisi gibi olan diğerleri ile karşılaştırıldığında konumunu ya da sıralamasını vereceğinden önemli olmaya başlar. Toplumsal açıdan bakıldığında özellikle de gündelik yaşamda "kimin önde, kimin geride olduğu" sorularak bazı değerlendirmeler yapılır. Yoksulluk ve refah gibi toplumsal olan kimi kavramların ölçümü de mutlak bir yaklaşımla değil, bireylerin kendilerini başkalarına göre yaptıkları kıyas sonucu bulundukları konuma göre belirlenir. Bunun için büyüklüğe göre sıralama listelerinin hazırlanması gerekir. Hemen hemen her şeyin sıralama listelerini oluşturabilir ve bu listeler sayesinde karmaşık ve büyük veriler kısa bir özete indirgeyerek göstergeler arasında karşılaştırmalar yapabiliriz (Iñiguez, vd., 2022). Bu şekilde hem doğadakilerin hem de insan topluluklarının rekabetçi doğası ölçülebilir ve izlenebilir hale gelir. Gerek doğal gerekse toplumsal olgularda olduğu gibi mekânsal analizlerde de göreceli ilişkisel ölçütler, mutlak ölçütlere kıyasla çok daha açıklayıcıdır. Bilimsel çalışmalar için de geçerli olan bu yaklaşım nüfus araştırmalarında yaygın olarak kullanılır. Örneğin herhangi bir ilin 10 milyon nüfusunun olması sadece büyüklük temsil ederken ancak diğer illerle karşılaştırıldığında sıralamadaki yerini belirleyeceğinden anlam kazanmaya başlar. Diğer taraftan mutlak değerler zamansal bağlamdan da ayrı düşünülemez. Çünkü mutlak değerlerin statik doğası gereği zamanla değişen dinamikleri anlamlandırmada yetersiz kalır. Oysa sıralama değişimleri gibi göreceli yaklaşımlar aradan geçen zamanla yaşanan değişimi daha dinamik olarak izlenebilir kılar. Söz gelimi 100 yıl öncesinde 1 milyon nüfusla sıralamada başka bir yere sahip olurken bugün aynı nüfus çok daha sıradan bir büyüklüğe karşılık gelebilir.

Mekânsal birimler arasındaki nüfus büyüklüğü farklılıkları ve bu farklılıkların da zaman içinde değişen sıralamaları, yalnızca demografik süreçlerin değil; aynı zamanda ekonomik, toplumsal ve siyasal etmenlerin karşılıklı etkileşimiyle biçimlenmektedir (Tekeli, 2005). Bu nedenle, nüfus büyüklüğü sıralamasındaki değişimleri anlamlandırmak, demografik boyutun ötesine geçerek çok boyutlu bir yaklaşım ve analiz gerektirir. Her bir mekânsal birimin nüfus gelişimi; doğal artış süreciyle birlikte aldığı net göçlerle belirlenirken, bu durum aynı zamanda o birimin sıralamadaki yerini de etkiler. Ancak bir birimin sıralamasındaki değişim, yalnızca kendi iç dinamiklerinden değil, diğer mekânsal birimlerdeki değişimlerden de etkilenir. Bu demografik dinamikler, mekânsal birimlerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyinden etkilenerek farklılaşır ve sonuçta hem nüfusun mekânsal dağılımını hem de sıralamalarını şekillendirir. Değişen nüfus büyüklükleri de beraberinde ekonomik olarak üretim ve tüketim süreçlerini etkileyerek ve sosyo-ekonomik gelişmişlik farklılıklarını yeniden üretebilir.

Türkiye'de nüfus dağılışı ve değişimine yönelik çeşitli araştırmaların yapılmış olmasına karşın (Baykal ve Koçman, 1983; Işık, 1999; Kasarcı, 1996; Özgür, 1996; 2003; Sandal vd., 2003; Selen, 1957; Sergün, 1996; Tanoğlu, 1959; Tekeli, 2005; Tunçdilek ve Tümertekin, 1959; Yakar, 2012) illerin birbirilerine göre konumlarını belirleyen nüfus büyüklükleri sıralamasının ve bu sıralamadaki değişimin dikkate alındığını söylemek güçtür. Uluslararası literatürde ise doğrudan nüfus sıralaması değişimini odağına alan araştırmaya rastlanmamış olmakla birlikte bu yaklaşımın Birleşmiş Milletler tarafından yayınlanan "*World Population Prospects 2024*" raporunda ülkelerin sıralamaları ve yapılan projeksiyonlara göre gelecekte olası sıra değişimleri tartışılmakta ve bu değişimler küresel güç dengelerinin önemli bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir (UN 2024).

Nüfus büyüklüğüne göre sıralamaları dikkate alan araştırmalar iller ya da eyaletler gibi birimlere yönelik olmasa da şehirler için uzunca bir süredir çalışılmaktadır. Nitekim şehirlerin nüfus büyüklükleri ile sıralamaları arasındaki ilişkilere odaklanan Zipf (1949) yasası başta olmak üzere pek çok araştırma yapılmıştır (Batty, 2006; Gabaix, 1999; Guerin-Pace, 1995; Ioannides ve Overman, 2003; Soo, 2005). Zipf yasası, şehirlerin nüfus büyüklüğü ile sırası arasında ters orantılı matematiksel bir ilişkinin var olduğunu ileri süren esasında bir güç yasasıdır. Bununla birlikte Zipf yasası, basitleştirici bir modele dayalı bir sonuç olup nedenleriyle birlikte mekanizmasını açıklamadığı gibi zamanla yaşanan sıralama değişimlerini de dikkate almaz. Bu yönüyle daha statik olan bu yaklaşım, tüm ülkelerde şehirlerin nüfus sırası dağılımını açıklayabilmiş de değildir (Soo, 2005). Zipf yasasının Türkiye şehirlerine göre analiz eden araştırmalarda katsayının 1980 sonrasında sapmaya başladığı ve günümüzde yasanın geçerli olmadığı ileri sürülmüştür (Deliktaş vd., 2012; Duran ve Özkan, 2015; Kundak

ve Dökmeci, 2018; Marin, 2007). Bu araştırmadaki yaklaşımın Zipf yasasından temel farkı, nüfus büyüklüklerine göre sıralamalarındaki zamanla yaşanan değişime odaklanılmış olması yanında araştırmanın mekânsal birimi şehirler değil illerdir. Bu yönüyle araştırma, Zipf yasasının statik yönünün zamansal boyut katarak genişletilmekte ve mekânın dinamik, ilişkisel ve rekabetçi doğası görünür kılmaktadır.

Nüfus büyüklüğüne bağlı olarak il sıralamalarının değişimini anlamlı kılacak olan yalnızca değişimlerin tespit edilmesi değil bu değişimin ardındaki demografik bileşenlerin de (net göçler ile doğurganlık ve ölüm hızlarına bağlı doğal artış/azalış) analize dahil edilmesidir. Dahası değişen sıralama aynı zamanda her bir ilin Türkiye illeri arasındaki göreceli konumunu ve değişimini verir ki, böylece bunun arkasında yatan demografik süreçler dışında ekonomik büyüme/küçülme gibi pek çok faktöre dair sorgulamalara kapı aralanabilir. Bir ilin sıralaması, yalnızca kendi dinamiklerine değil, aynı zamanda yerleşme sistemindeki tüm illerin göreli performansına da bağlıdır. Bu nedenle sıralama verisi, yerleşmeler özellikle de kentler arasındaki hiyerarşik yapıyı dolaylı olarak ortaya koyabilir. Zira illerin kentsel yerleşme kademelenmesi ve sistemlerindeki merkezilik düzeyleri ve etki sahaları o yerleşmenin nüfusunu ve sıralamadaki yerini etkiler (KAGM, 2020; Zeyneloğlu ve Dökmeci, 2011). Nüfus sıralamasındaki artış, ilgili ilin yalnızca nüfus açısından değil, aynı zamanda bölgesel sistem içindeki göreli konumunun da yükseldiğine işaret eder. Yine aynı sıralamalar ve değişimin mekânsal örüntüleri gerek dönemsel olarak gerekse uzun vadeli ele alındığında ülke içindeki rekabetin hatta bölgesel eşitsizliklerin mekânsal bağlamının olup olmadığını da açığa çıkarabilir.

Bu araştırma 1990-2024 yılları arasında Türkiye'de illerin nüfus büyüklüğü sıralaması ve değişimini belirlemeyi amaçlamaktadır. İllerin nüfusundaki mutlak değişim ya da artış/azalış hızlarına değil illerin sahip olduğu nüfus büyüklüğünün her bir dönemdeki sırasının ne olduğu ve ele alınan zaman diliminde bunun ne yönde değiştiği ortaya çıkarılmaktadır. Böylece illerin nüfus büyüklüğünden bağımsız olarak sıralamadaki yeri yükselenler "*kazananlar*", yeri düşenler ise "*kaybedenler*" olarak tanımlanmaktadır. Elbette bu iki kategorinin dışında çok daha az sayıda yerini koruyan yani "*ne kaybeden ne de kazananlar*" olarak bir grup daha ortaya çıkmaktadır. Böylece araştırmada, Türkiye illerinde nüfus sıralamasında kaybeden ve kazanan eğilimli olan illeri belirlemek ve böylece bunun arkasında yatan demografik, sosyo-ekonomik ve mekânsal dinamiklerine dair bir tartışma başlatılmak istenmektedir. Bu çerçevede araştırma illerin toplam nüfusları ya da nüfus artış hızları yerine illerin birbirlerine göre sıralamadaki konumlarını nasıl değiştirdiğine odaklanmak, bu çalışmanın temel yaklaşımını oluşturmaktadır. Sonuç olarak nüfusun mekânsal dağılımını belirleyen dinamikler ekseninde illerin sıralamadaki yerleri ve bu yerin zamanla değişimi verisinin iller arası rekabetin yanı sıra gelişmişlik farklılıklarının bir göstergesi olarak kullanılıp kullanılamayacağını tartışmaktır. Zira iller arasında nüfus büyüklüğü sıralamasındaki değişim sadece demografik bir "yarış" değil, bölgesel gelişmişlik farklılıklarının mekânsal bir göstergesi olarak da okunabilir. Araştırmanın bir diğer özgün tarafı ise bunu yaparken grafiksel görselleştirme aracı olarak sıralama grafiği (bump chart) adını verebileceğimiz görselleştirmenin kullanılmasıdır. Zira bu grafik illerin nüfus sıralamasındaki yükseliş ve düşüşlerini zamansal olarak takip etmeyi kolaylaştırmaktadır. Grafik, her ne kadar bu çalışmada nüfus sıralamasında kullanılsa da mekânsal ünitelere ait verilerin yanı sıra sıralaması yapılabilen hemen her konuda zamansal sıra değişiminin izlenmesinde işlevsel olacaktır.

2. VERİ VE GÖRSELLEŞTİRME

Araştırma verileri, 1990'dan itibaren başlatılmış ve 10'ar yıllık dönemler halinde ele alınmıştır. Burada başlangıç tarihinin 1990 değil de 1927'de yapılan ilk nüfus sayımından itibaren ele alınması ve sayım dönemlerine göre devam edilmesi çok daha yerinde olurdu. Bilindiği üzere Türkiye'de mülki idare bölünüşündeki zaman zaman yapılan değişiklikler mekânsal ünitelere göre karşılaştırılabilir nüfus verisi oluşturmayı engellemektedir. Nüfus büyüklüğü sıralamasında yeni illerin oluşturulması sonrasında idari olarak bölünen ildeki nüfus büyüklüğü etkilenmekte, sıralaması ise bekleneceği üzere dramatik bir şekilde düşmektedir. Diğer taraftan yeni kurulan ilin başlangıçta kamu hizmetleri ve yönetim birimlerinde çalışan önemli bir nüfusu kendisine çekmesi nedeniyle artan nüfusu sıralamanın da ilk zamanlarda hızlı bir artış göstermesine yol açabilmektedir.

Bilindiği gibi Türkiye'de il sayısı 1999 yılında en son Düzce'nin il statüsüne kavuşturulmasıyla 81'e erişmiştir. TUİK (eski adıyla DİE) 2000 Genel Nüfus Sayımı iller kitapçıklarında 1990 Genel Nüfus Sayımı verisini 81 ile göre tekrar düzenleyerek kullanıcılara sunmuştur (DİE 2002) ve böylece 1990 sonrasında 81 ile göre nüfus verisi karşılaştırılabilir olarak erişmek mümkün olmuştur. Böylece bu araştırmanın zamansal sınırlaması illere göre karşılaştırılabilir veriye sahip olunan 1990 ve sonrası olarak belirlenmiştir. 1990 ve 2000 yılına ait veriler nüfus sayımlarından, 2010 ve sonrası ise ADNKS'den (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi) elde edilmiştir (TUİK 2011, 2021, 2025). Böylece 81 il için 1990, 2000, 2010, 2020 ve 2024 olmak üzere 10'ar yıllık 5 farklı dönem illerin toplam nüfusları göre sıralamalarını içeren veri tabanı oluşturulmuştur. Nüfus artış/azalış hızlarından farklı olarak sıralama değişimlerinin daha fazla zaman alabileceği varsayımından hareketle aralıklar 10'ar yıllık sürenin ideal olduğu kabul edilmiştir. 81 ilin 5 dönemdeki değişimini izleyebilmeyi görselleştirmek için sıralama grafiği (bump chart) oluşturulmuştur (Şekil 2). Bu veriden dönem başı ve sonu (1990-2024 arasında) itibariyle illerin sıralamasında farklar alınarak değişimin ne yönde olduğu belirlenerek haritalandırılmıştır. Bu haritalamayı her bir dönem (örneğin 1990-2000, 2000-2010 arası gibi) için ayrı ayrı yapmak da mümkündür. Ayrıca, illerin 1990-2024 arasındaki nüfus artış/azalış oranlarındaki değişim ile sıralama değişimleri arasındaki ilişkiyi göstermek için çeyrek dilimler grafiği (Quadrant Graph) çizilmiştir. Grafiğin üzerindeki R^2 değeri[1] doğrusal regresyonun modelindeki bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni açıklamadaki uygunluk değeri olup nüfus artış/azalış oranlarının sıralama değişimini açıklamada ne ölçüde uygun olduğunu vermektedir.

Zaman serisi içerisinde yapılan gözlemlerin performansını belirlemek ve sıralamasını birbirleriyle karşılaştırabilmek suretiyle takip etmek için özellikle sıralaması yapılan rekabete dayalı pek çok alanda (sporcular, kurumlar, devletler, sektörler, sınavlar, eyaletler vb.) çeşitli görselleştirme araçları yaygın olarak kullanılır. Zaman içinde birden fazla göstergenin sıralamasını karşılaştırmak için, sıralama saati (rank clocks), eğim grafiği (slope chart), sıralama grafiği (bump chart) veya zamansal ısı haritası (temporal heatmap) gibi geleneksel biçimler üretilmiştir (Batty, 2006; Tufte, 1991; Wang vd., 2023). Bu görselleştirme teknikleri göstergelerdeki değişimin ayrıntılarını daha iyi kavramaya yardımcı olur. Her tekniğin kendine özgü bir kullanım alanı ve amacı olsa da aynı zamanda bazı dezavantajları da içerisinde barındırır (Wang vd., 2023). Gözlem birimlerindeki zaman aralıklı verilerle oluşturulan sıralamaların değişimini izlemek için çeşitli yöntemler kullanılmakla birlikte yaygın olanlarından başında hiç şüphesiz sıralama grafiği (bump chart) gelir (Saket vd. 2019). Sıralama grafiği Tufte (1991) tarafından nesnelerin zaman içindeki sıralamalarını görselleştirmek amacıyla önerilmiştir. Sıralamanın zamansal değişiminin grafiksel olarak gösterimi görsel analiz noktasında yenilikçi ve bütünlükçü bir katkı sağlamaktadır. Zira her bir mekânsal ünitedeki sıralamadaki inişler ve çıkışların başlangıçtan itibaren belirlenen zamansal aralıklarda rahatlıkla izlenebilmektedir. Her bir mekânsal ünite için ayrı ayrı bu takibin yapılması yanında bütünündeki değişimi izlemek ve bundan ikincil veriler (sıranın kaç basamak arttığı ya da azaldığını) üretmek mümkündür. Böylece mekânsal ünitelerdeki trendlerin belirlenmesi yanında aynı üniteleri karşılaştırmak suretiyle birbirleriyle rekabetini açığa çıkararak karmaşık verinin sadeleşmesi sağlanmış olunur. Diğer taraftan sıralama grafiklerindeki gözlenen mekânsal ünite sayısı arttığında okunabilirliği azalabilir (Whang vd., 2023). Bu yüzden sıralaması artanlar ile değişmeyenler için düz ve kalın çizgiler, sıralaması azalanlar için ise kesikli çizgiler şeklinde farklı çizgi sembolojisi kullanılabilir. Ayrıca bu grafik hem mutlak değerleri (illerin nüfusunu) hem de sıralamadaki mutlak farkların büyüklüğünü (birinci olan ilin nüfusu ile ikincisinin nüfusu arasındaki farkı) vermez. Son olarak, bu grafikler yaygın kullanılmadığından yorumlama noktasında üzerine dikkatli olmayı gerektirdiği gibi okuyucunun anlamlandırması da güç olabilir.

Sıralama grafiği yatay eksende zamansal aralıkları, dikey eksende ise göstergelerin sırasını (rank) gösterir. Her bir gösterge farklı renk veya çizgi türü ile temsil edilir. Göstergenin adı ve sırası grafiğin hem solundaki hem de sağındaki ekseni boyunca yazılabilir ve böylece zamanla sıralama değişimini izleyebilmek daha da kolaylaşır. Göstergenin sol taraftaki sırası başlangıçta kullanılan zamandaki büyükten küçüğe doğru dizilimiyle başlar ve bu dizilimin zamanla değişimi takip edilerek en sağda yazılmış etiketlerde hangi sırada tamamlandığı gösterilmiş olunur. Çizgiler genellikle düz çizilir ve zamanla sıralamadaki yükselme ve düşmeleri

[1] R^2 değeri kurulan regresyon modelindeki bağımsız değişken(lerin) bağımlı değişkeni açıklama gücü olup bu değer ne kadar 1'e yaklaşırsa modelin o kadar iyi açıklayabildiğini, ne kadar 0'a yaklaşırsa da modelin yetersiz kaldığını gösterir.

gösterir. Eğer herhangi bir kategori zaman içinde düz uzanıyorsa bu durum onun sıralamasında herhangi bir değişim olmadığı yani yerini koruyabildiği anlamına gelmektedir. Grafikte bir diğer önemli nokta illerin birbirlerine göre konumlarının değişimine bağlı olarak çizgilerin birbirleri ile kesişiyor olmasıdır. İki ilden birini diğerine göre sırası değiştiğinde bir kesişim ortaya çıkar ki bu esasında sıralamanın "*dinamizmini*" verir. Grafik içerisindeki bütün kesişim yerlerinin sayısı bu noktada hangi dönemde ne kadar dinamik olduğunu ortaya çıkarır.

3. BULGULAR

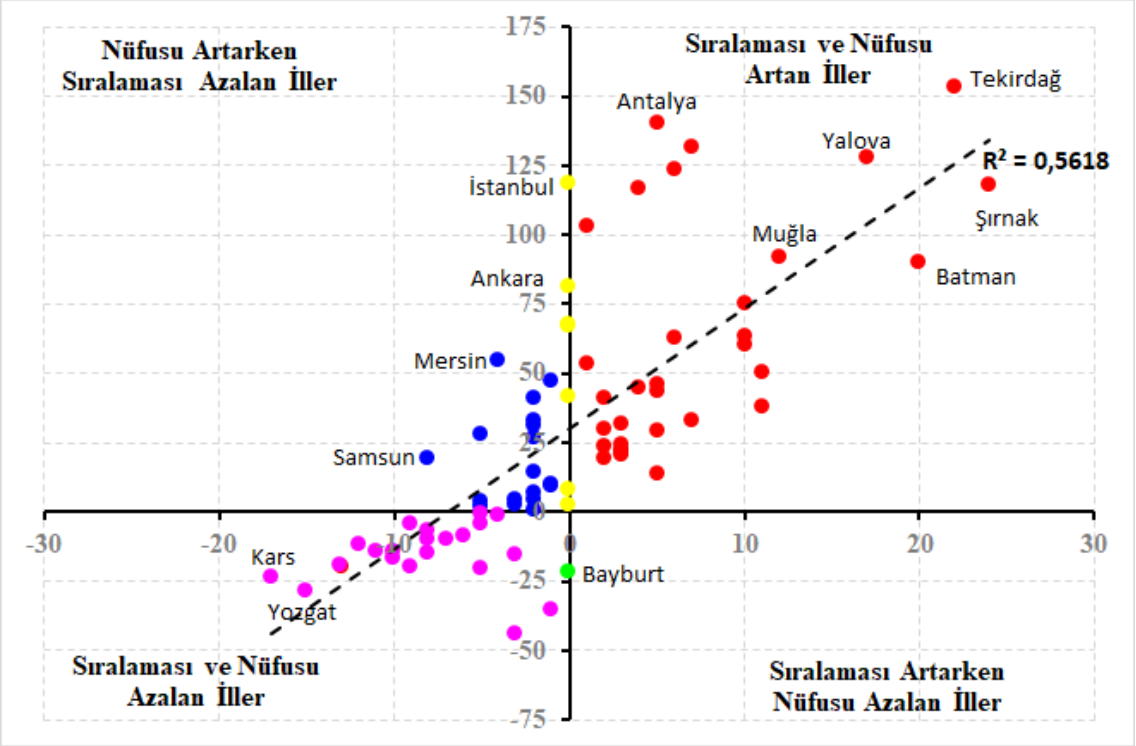
Nüfus sıralaması değişimi her ne kadar nüfus artışı/azalışını göstermese de doğası gereği nüfus artış/azalış oranlarından etkilenmemesi mümkün değildir. Bu iki gösterge arasındaki farkın anlaşılması açısından nasıl bir ilişkinin olduğunun açıklık kazandırılması gerekir. Bunun için nüfus artış/azalış oranları ile sıralama değişimleri arasındaki korelasyon katsayılarına bakmak yerinde olabilir. Nitekim 1990-2024 arasında illerin nüfus artış/azalış oranları ile sıralamadaki değişimleri (kaç basamak arttığı ya da azaldığı) arasında pozitif yönlü anlamlı ($r = 0.75$, $p < 0.01$) bir ilişki olduğu görülmüştür. Nüfus artış oranı ile sıralama değişimleri arasında pozitif ve anlamlı bir korelasyon bulunmuş olsa da bu korelasyon katsayısının 1 olmaması her iki değişkenin birinin diğerini birebir temsil etmediğini göstermektedir. Nüfus artış oranı ile sıralama değişimleri arasındaki ilişkiyi gösteren çeyrek dilimler grafiğinde bu durum açıkça izlenebilmektedir (Şekil 1). Buna göre grafiğin sağ üst çeyreğinde kalan 33 ilin hem nüfusu hem de sıralaması artarken, sol alt çeyreğinde kalan 22 ilin hem nüfusu hem de sıralaması azalmıştır. Grafiğin sol üst çeyrek diliminde geri kalan 18 ilde ise nüfusu arttığı halde sıralaması gerilemiştir. Bunların dışında Bayburt ilinin sıralaması değişmediği halde nüfusu azalırken 7 ilde (İstanbul, Ankara, İzmir, Diyarbakır, Denizli, Burdur ve Karabük) ise nüfusu arttığı halde sıralaması değişmemiştir. Bu kategorideki iller grafiğin y ekseni üzerinde kalmaktadır. Son olarak, nüfusu azalırken sıralamada basamak atlayan hiçbir il yoktur (Şekil 1). İller arasındaki nüfus artış/azalış oranı ile sıralama değişimi arasında ilişkiyi Şırnak ve Antalya illeri örneği üzerinden de açıklayabiliriz. Nitekim Şırnak il nüfusu 1990'dan günümüze %117,9 oranında artmış ve sıralaması 24 basamak yükselmiştir. Oysa aynı dönemde Antalya ilinde nüfus %140 oranında artmasına karşılık sıralaması sadece 5 basamak yükselmiştir. Sıralamada üst sıralarda yer alan illerin nüfuslarında önemli artışlar olsa da sıralama değişimi daha sınırlı kalırken, alt sıralarda yer alan illerin benzer nüfus oranı artışıyla sıralamada daha fazla basamak atlamasına neden olabilmektedir. Buradan çıkarılabilecek temel sonuç, her iki gösterge arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olmakla birlikte nüfus artış/azalışı "*mutlak*" değişimi; iller arasındaki sıralama değişiklikleri ise "*göre(ce)li*" değişimi ortaya çıkarmaktadır.

Türkiye'nin 1990 yılı nüfusu 56.473.035 kişi olup aradan geçen 34 yılda %51,7 oranında artarak 2024'e gelindiğinde 85.664.944 kişiye erişmiştir. Yıllık nüfus artış hızı 1990'da ‰21,7'lerden günümüzde ‰3,4'lere kadar gerilemiştir. Nüfus artış hızındaki bu düşüş toplam doğurganlık hızının aynı tarihlerde 2,7'lerden 1,48'e inmiş olmasıyla ilişkilidir. Bu düşük doğurganlık düzeyi Türkiye'nin demografik geçişin son aşamasına geldiğini açıkça ortaya koymaktadır[2]. Diğer taraftan bu değişimlere karşılık Türkiye, giderek artan sayıda çeşitli statülerde göçmen nüfusa ev sahipliği yapmaya başlamıştır. Ayrıca, demografik geçişin son aşamasında olan çeşitli ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de ülke içinde göçler artış göstermiştir. Nitekim 1990'lardan günümüze 50 milyondan fazla kişi iller arasında göç etmiştir[3]. Gerek demografik geçişin gerekse iç göçlerin ülke içinde mekânsal olarak oldukça farklılaşan dinamikler sergilemesi dolayısıyla illerin nüfus büyüklükleri ve sıralama değişimini şekillendirmektedir. Demografik geçişin tamamlanmasıyla illerin nüfus değişiminde göçlerin çok daha belirleyici konumuna geldiği açıktır. Sonuçta Türkiye'deki bu demografik süreçler pek doğal olarak illerin nüfus artış oranları yanında dolayısıyla sıralamalarını da şekillendirecektir. Nitekim 1990-2024 arasında sadece

[2] Demografik geçişin Türkiye'de tamamlanıp tamamlanmadığı tartışmasını henüz ele alan araştırmaya rastlanmamış olsa da modelin güncel gösterge değerleri bunu açıkça ortaya koyar. Nitekim 2024 yılı itibariyle ‰ 11'e gerilemiş kaba doğum hızı, ‰ 5,7 olan kaba ölüm hızı ile ‰ 3,4 olan nüfus artış hızı yanında diğer göstergeler de dikkate alındığında geçişin tamamlandığına dair güçlü kanıtlar sunmaktadır. Ayrıca, yakın zamanlı olarak pronatalist nüfus politikasına doğru yeniden bir geçişin oluşturulmasına yönelik söylem ve politik inşa sürecine girilmesi bu noktada oldukça anlamlıdır.

[3] Göç eden kişi sayısı çok daha yüksek olmalıdır. Verilen değer mevcut iç göç istatistiklerinden derlenmiş olup son 34 yılı bütünüyle kapsamamaktadır. Bilindiği üzere 1990-1995 arasında olduğu gibi 2000-2007 arasında da iç göç verilerinin olmadığını hatırlatmakta fayda var. Bu noktada başka dolaylı göstergeler de dikkate alınabilir. Örneğin 2024 yılı itibariyle 27,2 milyon kişi doğduğu ilde ikamet etmemektedir. Yine 2024 yılında nüfusa kayıtlı olduğu il dışında ikamet edenler ise 37,2 milyon kişidir.

21 ilde nüfus artış oranı %51,7'nin üzerine çıkarken 60 ilde bunun altında kalmış hatta bunlardan 22'sinde bu oran negatiftir.

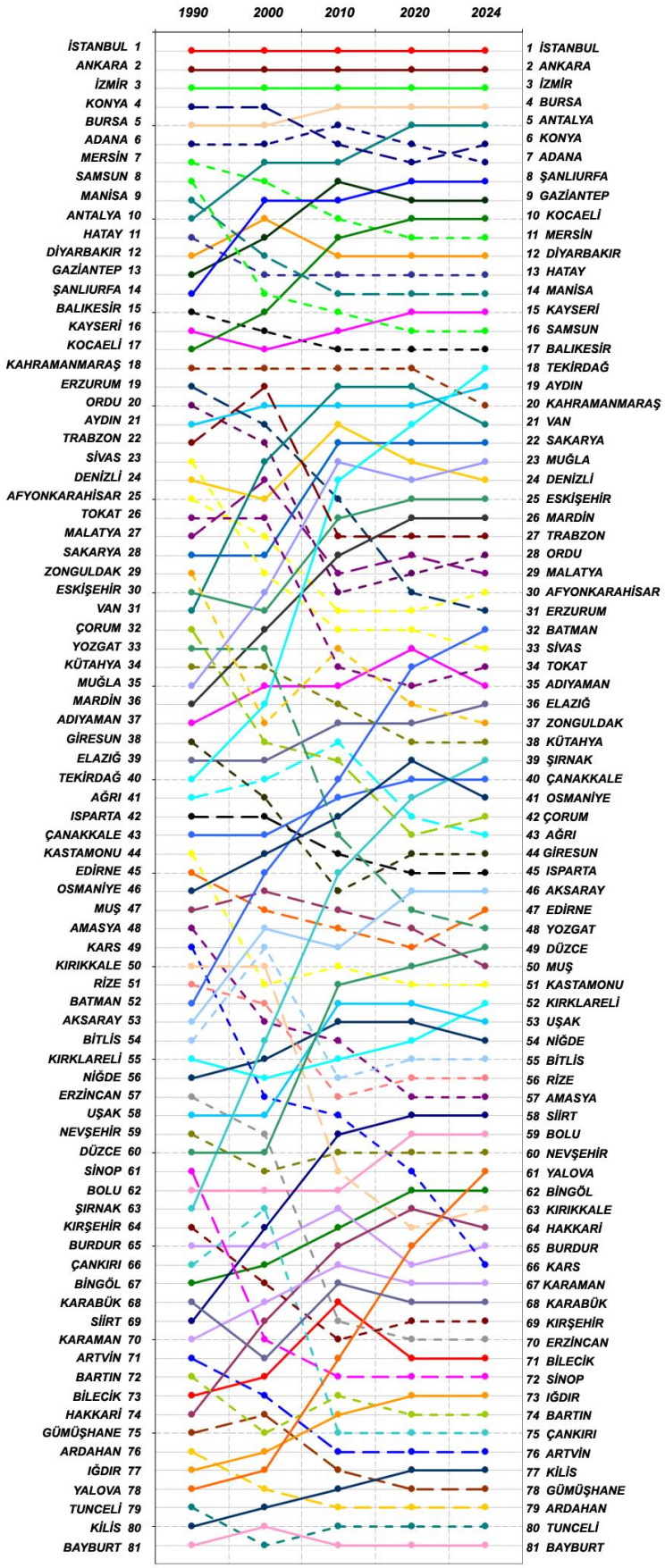

Şekil 1- İllerin nüfus artış oranı ve sıralama değişimleri ilişkisi.
(Dikey eksen nüfus artış oranını, yatay eksen sıralama değişimini gösterir.)

Figure 1- The relationship between provinces' population growth rates and changes in their population rankings.

İllerin nüfus sıralamalarının zamanla değişim eğilimlerine göre 3 farklı kategori belirlenmiştir. 10'ar yıllık dönemlere göre sıralaması artanlar, azalanlar ve değişmeyenlerden oluşan bu kategorilere düşen il sayıları saptanmıştır (Tablo 1). Bunlardan sıralaması artanlar; 1990-2000 arasında 32 il, 2000-2010 arasında 37, 2010-2020 arasında 28, 2020-2024 arasında 17 ilden oluşmuştur. Şayet 1990-2024 arası dikkate alarak belirlenirse sıralaması artan illerin sayısı 33'tür. Aynı dönemlerde sıralaması azalan il sayıları ise sırasıyla; 30, 34, 28, 17 ilden oluşurken 1990-2024 arasında ise bu sayı 40'tır. Sıralaması değişmeyenler ise sırasıyla; 19, 10, 25, 47 il olup 1990'dan günümüze ise bu sayı sadece 8 ildir. Her bir il özelinde bu eğilimlerin seyri sıralama grafiğinde izlenebileceği gibi gerek artıştaki ivmelenmeler gerekse düşüşler takip edilebilir. Gösterge (burada il sayısı) sayısının fazla olması nedeniyle grafiğin okunabilirliğini sağlamak adına sıralaması artan ve değişmeyen iller kalın düz çizgilerle, sıralaması azalan iller ise kesikli çizgilerle gösterilmiştir (Şekil 2).

Sıralama grafiğindeki değişimin dinamizmini belirlemek ve bunun da hangi dönemlerde gerçekleştiğini saptamak için dönemlere göre kesişim sayıları hesaplanmıştır (Tablo 1). 1990-2024 arasında 358 kesişim yeri tespit edilmiş olup bunun dönemlere göre dağılımı şöyledir: 1990-2000 arasında 125, 2000-2010 arasında 145, 2010-2020 arasında 61 ve 2020-2024 arasında 27 olmak üzere toplamda 358 adet kesişim noktası vardır. Buna göre grafikteki en fazla kesişim 2000-2010 arasında gerçeklemiş ve bunu 1990-2000 arası takip etmiştir. İller arasındaki hareketliliğin ¾'ünün 2010 öncesine denk düşer ki daha sonrasında bu dinamizmin giderek azaldığı anlaşılmaktadır.

Şekil 2- İllerin nüfus sıralaması grafiği (1990-2024).

Figure 2- Population ranking bump chart of provinces (1990-2024).

Tablo 1- Dönemlere göre illerin nüfus büyüklüğü sıralaması değişimi.
Table 1- Changes in provincial population size rankings over time.

	1990-2000	2000-2010	2010-2020	2020-2024	1990-2024
Sırası Artan İl Sayısı	32	37	28	17	33
Sırası Azalan İl Sayısı	30	34	28	17	40
Sırası Değişmeyen İl Sayısı	19	10	25	47	8
TOPLAM	81	81	81	81	81
Kesişim Sayısı	125	145	61	27	358

Nüfus büyüklüğü sıralamasını değişimine göre belirlediğimiz kategorilerin her birini ayrı ayrı inceleyebiliriz. Bunlardan birincisi ele aldığımız periyotta sıralamadaki yeri artanlar yani "*kazananlar*" kategorisidir. Bu kategori her bir ilin 1990 yılındaki sırasından 2024 yılı sırası çıkarıldığında elde edilmiş ve sonucu 0'dan büyük olanlardan meydana gelmiştir. Sıralama grafiğinde kalın çizgilerle gösterilmiş olan (Şekil 2) bu kategoride toplam 33 il bulunmakta olup bunların; 19'unda artış 1-5 arasında, 7 ilde 6-10 arasında ve 7'sinde ise 11 ve üzerinde artış gerçekleşmiştir. Bu noktada şunu hemen belirtmeliyiz ki, artış eğilimli olan bu illerin tamamı 1990'dan günümüze sırasını her dönemde artırdığı anlamına gelmemektedir. Örneğin Van ili 1990'da 31. sıradan 2000'de 23. sıraya yükselmiş, 2010 ve 2020 yıllarında dört basamak daha yükselerek 19. sıraya yerleşse de 2024'e gelindiğinde iki sıra düşmüş ve 21. sıraya gerilemiştir. Diğer iki kategori (kaybedeneler ve değişmeyenler) için de geçerli olan bu durum artış ya da azalışların doğrusal bir uzanışla gerçekleşmeyebildiği aksine inişli çıkışlı bir şekilde olabilir.

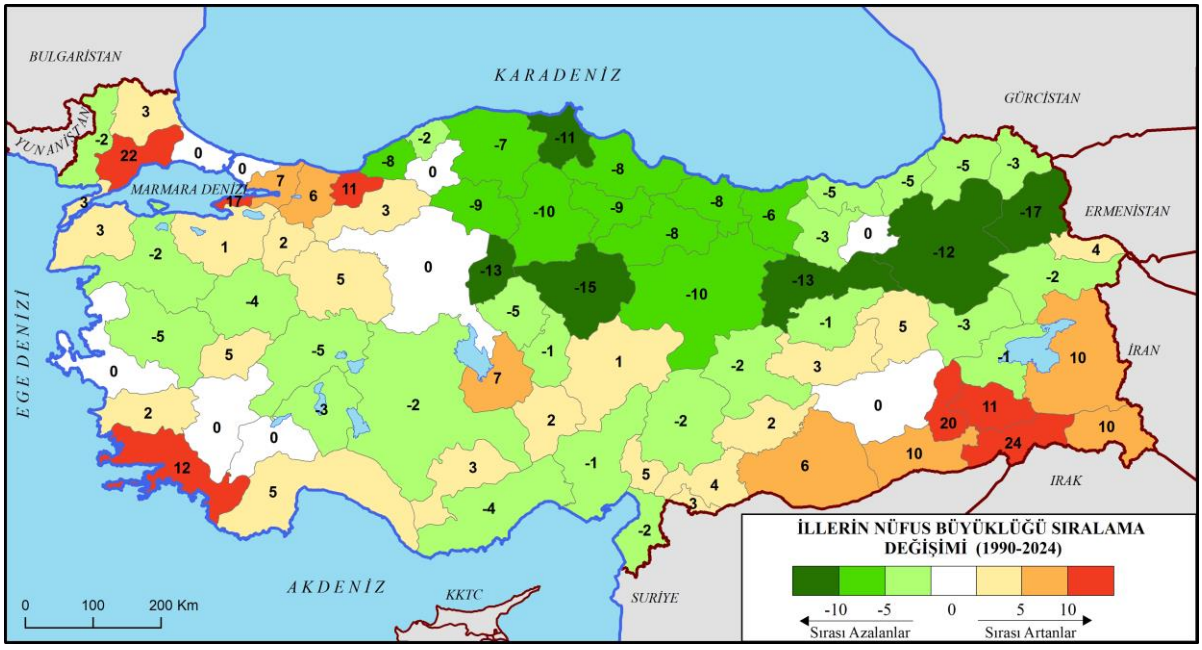
Nüfus sıralaması artış eğilimi gösteren illerden Tekirdağ, Batman ve Şırnak 20 basamak artarak en fazla sıçrama yapan üç ildir. Bundan en büyük sıçrama ise 24 basamak ilerleyen Şırnak ilinde gerçekleşmiştir. Bu illerden Batman ve Şırnak'ın 1990'larda il statüsüne kavuşması ve daha sonrasında 2000'li yıllarda üniversiteye sahip olmaları, terör nedenli zorunlu göçün yöneldiği merkezler olması, doğurganlık düzeylerinin görece yüksek seviyelerde kalması bu artışta katkı sağlamış olabilir (Yüceşahin ve Özgür 2006). Tekirdağ ise İstanbul sanayisinin desantralize olarak yöneldiği merkezlerden (Sönmez 2016) birisi olması ve buna bağlı olarak İstanbul başta olmak üzere ülkenin pek çok ilinden net göç almasıyla nüfusunu artırmıştır. Bunların dışında Yalova 17, Muğla 12 ve Siirt ile Düzce 11'er basamak yükselen bu kategorideki diğer illerdir. Bunlardan Yalova ve Düzce'nin 1990'lı yıllarda il statüsü kazanması, 2000 sonrasında ise üniversitelerin kurulması bu illerin nüfusunu artırmış olmalıdır. Muğla ise daha çok turizm sektöründe gelişmelerle nüfus için çekim merkezi oluşturmuştur. Sıralamada 10'un altında olan 23 il bulunmaktadır ki bunların bazıları (Bursa, Antalya, Kocaeli, Gaziantep, Kayseri gibi) sıralamada üst sıralarda yer alan ve sosyo-ekonomik gelişmişlik bakımından da daha iyi durumda olan illerden oluşurken bazıları ise (Bingöl, Karaman, Bilecik, Iğdır, Kilis gibi) sıralamada gerilerde olup düşük sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesine sahiptirler (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019).

Nüfus sıralaması artış eğilimli olan illerin önemli bir kısmı Türkiye'nin güneydoğusunda toplanmış olsa da oldukça parçalı bir görünüme sahip olduğu dikkati çekmektedir (Şekil 3). Edirne ve Balıkesir hariç Marmara bölgesi yine artış eğilimli illerin toplandığı bir diğer alandır. Aydın, Muğla ve Antalya ülkenin güneybatısında artış eğilimi gösteren iller iken Karaman, Niğde, Kayseri ve Aksaray İç Anadolu bölgesindeki örneklerini oluşturmaktadır. Karadeniz bölgesinde hiçbir ilin bu kategoride yer almaması bir başka dikkat çeken durumdur (Şekil 3).

İkinci kategori, sıralamada yeri gerileyenler yani "*kaybedenler*" kategorisidir. Bu kategori de yine her bir ilin 1990 yılındaki sırasından 2024 yılı sırası çıkarıldığında elde edilmiş ve sonucu 0'dan küçük olanlardan meydana gelmiştir. Sıralama grafiğinde kesikli çizgilerle gösterilmiş olan (Şekil 2) bu kategoride toplam 40 il bulunmaktadır. Bu illerden 32'si 1 ile 10 basamak arasında, geriye kalan 8 ilde ise 10 ve daha fazla basamak düşüş gerçekleşmiştir. Nüfus sıralaması gerileyen 40 ilden 22'sinde nüfus oransal olarak azalırken yani "*mutlak olarak kaybedenleri*", geriye kalan 18 ilde nüfus artış oranı pozitif olduğu halde sıralaması gerileyenler yani "*göre(ce)li olarak kaybedenleri*" oluşturmaktadır. Bu grupta en fazla düşüş 1990'da 49. sıradan 17 basamak gerileyerek 2024'de 66. sıraya düşen Kars ili olmuştur. İldeki bu gerilemenin 8 basamak düşüşü 1990-2000 arasında olması Ardahan ve Iğdır'ın ayrılarak il statüsüne kavuşmasının dolaylı etkileri olabilir. (Burada tekrar

hatırlatalım ki, illerin nüfusları bu idari bölünüş değişikliğinden sonra DİE'nin yeniden yaptığı düzenlemeyle bertaraf edilmiştir.) İlin toplam nüfusu %23,5 oranında azalırken toplam doğurganlık hızı 1990'da 3,6'dan günümüzde 1,6'ya kadar düşmüştür. Doğurganlıktaki düşüşten daha çok kronikleşmiş net göç verme eğilimindedir. Nitekim, Kars ilinde doğduğu halde il dışında ikamet eden 444.198 kişi bulunmaktadır. Diğer taraftan Kars, 2020 sonrasında bile 5 sıra birden gerileyerek Türkiye'de en fazla düşüşü yaşayan il olmuştur. Kars ilinden sonra 15 basamak düşen Yozgat, 13'er basamak düşen Kırıkkale ve Erzincan, 12 basamak düşen Erzurum ile 11 basamak düşen Sinop en fazla düşüşü yaşayan diğer illerdir. Bu illerin de tamamında nüfus oransal olarak azalırken, doğurganlık hızları 1,5'in altına gerilemiştir. Düşük sosyo-ekonomik gelişmişlik endeks değeriyle temsil olan bu illerde (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019) nüfusun azalmasında belirleyici olan net göç veriyor olmalarıdır. Örneğin Yozgat ili sadece 2007-2024 arasında 115.706 kişi net göç vermiştir. Ayrıca 1990-2024 arasında Yozgat ilinde doğduğu halde il dışında yaşayanların oranı %98,4 oranında artarak 519.492 kişiye erişmiştir.

Sıralaması gerileyen illerin Türkiye'nin kuzey ve kuzeydoğusunda birbirine komşu illerin yekpare bir şekilde birarada bulunduğu mekânsal kümelenme eğilimi gözlenmektedir. (Şekil 3). Güneydoğu Anadolu bölgesi hariç tüm bölgelerde sıralaması gerileyen illere rastlanmaktadır.

Şekil 3- İllerin nüfus büyüklüğü sıralama değişimi haritası (1990-2024).
Figure 3- Map of changes in the population size ranking of provinces.

Bunlardan üçüncüsü, 34 yıllık süre zarfında sıralamasında herhangi bir değişiklik gözlenmeyen ve bu bağlamda "*ne kazanan ne kaybedenler*" şeklinde nitelendirilebilecek gruptur. İstanbul, Ankara, İzmir, Diyarbakır, Denizli, Burdur, Karabük, Bayburt olmak üzere 8 ilden oluşan bu grubun kendi içinde üç farklı karakterde olduğu dikkati çeker. Bunlardan İstanbul, Ankara ve İzmir gibi Türkiye'nin ilk üç sırasını oluşturan metropoliten şehirlerine sahiptir. Bu üç ilin nüfus büyüklüğü sıralaması 1945'den itibaren değişmeden devam etmektedir ki, Türkiye'de ilk üç sırayı paylaşan illerin nüfusları artsa da birbirlerini geçecek düzeyde değildir. Başka bir ifadeyle, bu üç ilin sıralamadaki konumları stabil bir hal aldığından grafiğin üst kısmında düz uzanan çizgilerle temsil olmuştur (Şekil 2). Diğer iki il olan Diyarbakır ve Denizli ise daha çok bölgesel merkez nitelikli şehirlere sahiptirler. 1990-2024 arasındaki dönemlerde Diyarbakır'ın sırası 12.'lik olup (1990-2000 arasında 10. sıraya yükselmişse de daha sonra iki sıra gerilemiştir) çok büyük bir değişim yaşamamıştır. İlin nüfusu 1990-2024 arasında %67,2 oranında artmış olup, bunda ulusal ortalamaların üzerinde seyreden toplam doğurganlık hızı (1990'da 4,7 olan TDH 2024'de 2,2 olmuş) belirleyici olmuştur. Denizli ilinin nüfus sıralamasında 1990–2024 yılları arasında belirgin bir dalgalanma gözlemlenmiştir; 1990'da 24. sırada yer alan il, 2000'de bir sıra gerileyerek 25. sıraya düşmüş, 2010'da 21. sıraya yükselmiş, ancak sonraki dönemlerde sırasıyla 2020'de 23. ve

2024'te 24. sıraya gerileyerek eski konumuna dönmüştür. 1990-2024 arasında Denizli nüfusu yalnızca %40 oranında artış gösterebilmiştir; bu sınırlı artışta ulusal ortalamaların altında seyreden doğurganlık hızına (1990'da 2,3 olan TDH 2024'de 1,3'e gerilemiş) karşılık aldığı göçlerin (Denizli'de ikamet edip başka bir ilde doğan nüfusun payı 1990-2024 arasında %173 oranında artmıştır) etkisi daha belirleyici olmuştur. Bu gruptaki diğer üç il ise görece düşük nüfus büyüklükleri nedeniyle sıralamanın alt basamaklarında yer almaktadır: Burdur 65., Karabük 68. ve Bayburt 81. sıradadır. Düşük doğurganlık hızları yanında net göç veren özellikleriyle bu illerin nüfus artış oranı çok düşük veya negatiftir. Bu illerden en ilginç olanı demir-çelik sanayisine sahip olduğu halde sıralaması değişmemiş olan Karabük'tür. Nitekim Karabük'te doğurganlık hızı (TDH) günümüzde 1,2'ye düşmüş 1990-2024 döneminde nüfus ise ancak %2,6 oranında artabilmiştir. Son 34 yılda nüfusu %22 oranında azalan Bayburt ili ise son sırada belki de en stabil olan il olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde Bayburt'ta sadece doğurganlık hızı azalmamış (TDH 1990'da 3'ten 1,3'e gerilemiş) aynı zamanda net göç vermeye de devam etmiştir. 2024 yılında 83.676 olan il toplam nüfusuna karşılık aynı yılda Bayburt doğumlu olup il dışında yaşayan nüfus 133.636 kişiye erişmiştir. Özetlemek gerekirse bu kategorideki Türkiye'nin en fazla nüfusa sahip ilk üç ilinin sıralamasının stabil olduğu, diğer iki ilin bölgesel karakterine bağlı olarak bazı değişiklikler gösterebileceği, geriye kalan üç ilin ise büyük ölçüde stabil bir karakterde olduğu anlaşılmaktadır. Son olarak sıralaması değişmeyen bu illerin ülke içerisinde belli bir mekânsal kümelenme eğiliminde olmadığı eklenebilir (Şekil 3).

4. SONUÇ

Her ne kadar bu araştırmada nüfus konusuna uyarlanmış olsa da hemen her konuya dönük sıralama değişimlerinin dinamiğini anlamak neyin kaçıncı sırada olduğunu bilmenin çok ötesinde derinlikli bir sorgulamaya kapı açabilir. Sıralama değişimleri analizleriyle bütünüyle sistemin gelecekte nasıl evrilebileceği, hangi unsurların yükselişte ya da düşüşte olduğu, rekabetin boyutlarının düzeyi, sıralanan olguya dair bir kısmı yapısal dönüşümler ve müdahalelerin nasıl karşılık bulduğu izlenebilir. Sıralamaların genellikle politika yoluyla kaynaklara erişime aracılık ettiği göz önüne alındığında eşitsizliklerle mücadelenin daha etkili yolları bulunabilir (Iñiguez, vd., 2022).

Bu araştırmada Türkiye nüfusuna yönelik şimdiye kadar yapılanlardan farklı olarak illerin nüfuslarına göre sıralamaları ve bu sıralamaların zamanla değişimi ele alınmıştır. Doğrudan nüfus artışı veya dağılışından ziyade araştırma, illerin nüfus sıralamalarını odağa alarak illerin birbirlerine göre konumlarının zamanla nasıl değiştiğini açığa çıkarmaya yönelik temel yaklaşıma sahiptir. Bu yönüyle çalışma, demografik analizlerde çoğunlukla göz ardı edilen "*göre(ce)li konum değişimini*" görünür kılarak, nüfus temelinde rekabetçiliğin ve eşitsizliklerin açığa çıkarılmasında nüfus sıralaması verisinin kullanım potansiyeli üzerinden tartışma başlatmaktır.

Araştırmanın bir diğer yönü görsel analizlerde sıralamalardaki değişimleri belirlemek ve görselleştirmek amacıyla sıralama grafiğinin kullanılmasıdır. Grafik sadece mekânsal değil tematik başlıklarda da zamanla sıralamadaki değişimlerin nasıl bir eğilim sergilediğini izlemeye oldukça uygundur. Dolayısıyla rekabete dayalı alanlar başta olmak üzere (spor, medya, sektörler, kurumlar vb.) pek çok konudaki (sadece demografik göstergelerde değil, mekânsal değişimler, eşitsizlikler, bölgesel planlama vb.) araştırmalarda kullanılan görselleştirme hem yöntemsel bir zemin hem de analitik bir perspektif sağlamaktadır. Böylece sıralama grafiğiyle bir taraftan iller arasındaki nüfusa bağlı hiyerarşik yapıyı ortaya çıkarılırken diğer taraftan ise bu yapı içerisindeki değişimle rekabet ortamı gözler önüne serilmiştir.

Türkiye'de 1990 sonrasında illerin nüfus sıralamasındaki değişimin üç ayrı kategoriye ayrıldığında birincisini 33 ilden oluşan sıralamada artış eğilimi gösterenler oluşturmaktadır. Diğer illere göre göreli konumlarını yükseltmeyi başaran bu illerin esasında sadece nüfus sıralamasını artırmayıp muhtemelen bununla birlikte ekonomik yapısından siyasal temsiline kadar bir dizi konuda değişim de beraberinde gelmiş olabilir. Artan nüfusun çarpan etkisine bağlı olarak yaşanan gelişmeler bu illerin "*kazananlar*" olarak nitelendirilmesi yerinde olacaktır. Bu kategorideki değişimde politik-ekonomik kararların etkisi göz ardı edilemez. Özellikle küçük şehirlerde 2010'lu yıllarda açılan yeni üniversitelerin etkisiyle bilhassa genç nüfusta yaptığı artış çeşitli araştırmalarla kanıtlanmıştır (Dinçer ve Kolluoğlu, 2024; Başaran ve Işık, 2025; Işık, 2018). Diğer taraftan nüfus

sıralaması artan iller aynı zamanda önemli bir nüfusu kendilerine çekmiş olacaklarından altyapı yetersizliklerinden kentleşme sorunlarına kadar çeşitli yapısal sorunların açığa çıkmasına yol açabileceği gibi daha fazla kamusal hizmetler yatırımları ilve mekânsal planlama gereksinimlerine de ihtiyaç duyulabilirler.

İkinci kategori, sıralamada artış eğilimi sergileyen illerden daha fazlasına sahip olan, nüfus sıralaması gerileyenlerden oluşmaktadır. Nüfusun sıralamasında düşüşün olması bölge içinde bölgeler arasındaki rekabette bir tür "*kaybedenler*" olmanın işareti olabilir. Her şeyden önce bu kategorideki 40 ilden 22'sinin nüfusu oransal olarak azalmıştır. Geriye kalan 18 ilde ise nüfus artış oranı pozitif olduğu halde sıralamada düşüş yaşamışlardır. Bu durum tam da bu araştırmanın analizindeki temel yaklaşımı gereği rakiplerine göre konumlarındaki gerileme yaşamışlardır. Sıralaması yanında nüfusu da azalanlar "*gerçekten kaybedenleri*" oluştururken nüfusu arttığı halde sıralaması azalanlar ise "*göre(ce)li kaybedenler*" olarak tanımlanabilir. Sonuç olarak sıralamadaki ortaya çıkan düşüşler, nüfus açısından hem mutlak hem de göreli gerilemelere işaret ettiğinden dolayısıyla ildeki çeşitli sosyo-ekonomik kırılganlıkların artmasına yatırımların ise azalmasına etkisi olabilir.

Üçüncü kategori, sıralaması değişmeyenlerden yani "*ne kazanan ne kaybedenler*" olarak nitelendirilebilecek olan az sayıda ilden meydana gelir. Nüfus sıralaması stabil kalan bu iller, farklı dinamiklere sahip üç alt gruba ayrılmaktadır. Bunların bazıları sıralamanın ilk üç sırasını oluştururken bazıları sıralamada en altta yer alarak daha stabil olanlardır. Diğer ikisi ise bölgesel merkez niteliği taşıyan, nüfusu artsa da yeri değişmeyenlerdir. Nüfus sıralamasındaki değişmezlik, demografik durağanlıktan değil, göreli denge durumlarından kaynaklanmaktadır. Bu illerin her ne kadar sıralama yerleri stabil olsa da kaçıncı basamakta oldukları kaybeden veya kazanan olma noktasında belirleyicidir. Nitekim sıralamanın üst basamağında yer alanlar ile alt basamağında kalanlar arasındaki sosyo-ekonomik gelişmişlik farklılıkları bunu açıkça gösterir. Ayrıca, sıralaması değişmeyen bu illerin ülke genelinde coğrafi olarak kümelenmediği, dolayısıyla bu durağanlığın mekânsal değil, yerel demografik ve ekonomik dinamiklerle ilişkili olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırmanın bir diğer dikkat çeken sonucu, sıralama grafiğinin üst sıralarındaki metropolitan nitelikli şehirlere sahip olan illerde değişim daha sınırlı kalırken, daha alt sıralarda bu değişimler daha fazla olabilmektedir. Bunun temel nedeni, üst sıralarda konuşlanmış olan Türkiye'nin metropol kentlerinin diğerlerine kıyasla daha hızlı büyüse de bunun daha fazla basamak atlamasına yetmemesidir. Büyükşehirlerin diğerlerine göre daha hızlı büyümesinin en önemli nedeni ise, bu şehirlerin çeşitli sektörlere yönelik yığılma ve uzmanlaşma endeks göstergeleri yanında doğurganlık hızı, kentin konumu, göç gibi faktörler sayesinde ekonomik olarak daha fazla avantaj sunmasıdır (Deliktaş vd. 2013).

Nüfus sıralaması ve değişimi verisi demografik arka planı (doğal nüfus artış/azalış ile göçler) dışında nasıl bir işlevselliğe sahip olabilir sorusuna bu araştırma bağlamında açıklık kazandırılması gerekir. Bu çerçevede son zamanlarda küresel, bölgesel ve ulusal ölçeklerde çeşitli göstergelerle analiz edilen rekabetçiliğin kavramsal olarak işlevsel olabileceğini ileri sürebiliriz. Zira rekabetçilik, uluslararası pazara yönelik mal ve hizmet üretimi, yeni yatırımları çekme, yüksek gelir elde etme ve istihdam üretimi sağlama gibi motivasyonlara dayandırıldığında sonuçları itibariyle daha fazla göç alabilmeye yol açacaktır. Böylece rekabet gücü yüksek olan yerler aldığı net göçlerle diğerlerine göre daha fazla nüfuslanacaktır.

Günümüzde rekabetçiliğe yönelik pek çok göstergeyi bir araya getiren çeşitli rekabetçilik endeksleri oluşturulmaya başlanmış ve ortaya çıkan sonuçlara bağlı olarak sıralamalar ve bu sıralamalardaki değişimleri konu alan araştırmalar yapılmaktadır (Albayrak ve Erkut, 2010; Şeker vd., 2023; URAK, 2018). Geliştirilen endekslerin içerisinde kullanılan pek çok göstergede nüfusa oranlanarak hesaplanmakta ve analiz edilmektedir (EDAM, 2024; Şeker vd., 2023). Bunlar arasında doğrudan nüfus sıralamalarını endeks hesaplamasında kullanan araştırmaya rastlanmamıştır. Elde edilen rekabetçilik endeksleri sonucunda çıkan değerlere uygulanan kümeleme analizleri yanı sıra aynı değere uygulanan sıralamalar haritalanarak mekânsal dağılımları görselleştirilmektedir (Ergül vd., 2018; Yıldız, 2024). Fakat elde edilen endeks değerleri ve bunların zamanla değişimi rekabetçiliğin zamansal değişimini verse de çıkan sonuçların geçerliliğinin neye bakılarak test edileceği belli değildir. Bu araştırmanın elde edilen verinin rekabetçiliğin en iyi yansımasının nüfusun kendine çekilmesiyle karşılık bulacağı varsayımından hareketle nüfus sıralaması ve değişimi verisinin rekabetçiliğin sonuçlarını mekânsal olarak test etmede işlevsel olabileceği ileri sürülmüştür. Başka bir ifadeyle bu araştırmanın üretilen veriye dair önerisi, illerin rekabetçilik endeksi sıralamasındaki değişimlerin nüfus sıralamalarındaki

değişimlerde nasıl karşılık buluyor sorusunu test etmek için kullanmaktır. Bu çerçevede boylamsal olarak rekabetçilik endekslerini ele alan araştırma veriler ile bu öneri çerçevesinde nüfus sıralamaları verilerini ilişkilendiren yeni araştırmalar yapılabilir.

Bu çalışmada illerin nüfus sıralaması arasındaki değişimler, bir yandan mekânsal birimlerin birbirine göre konumlarının değişmesi anlamında göreli mekân yaklaşımıyla; diğer yandan bu sıralamaların ardında yatan ekonomik, sosyal ve politik ilişkilerin dinamik doğası, ilişkisel mekân anlayışıyla bütüncül biçimde ayrıca ele alınabilir. Her ne kadar çalışmanın iller gibi sabit mekânsal ünitelere ve bu ünitelerin nüfus verilerine dayalı arka planı olsa da mevcut verilerden hareketle yorumlama bağlamında mekânı geometrik olarak değil de pozisyonel ve ilişkisel anlamda sistem içindeki konumu olarak düşündüğümüzde göreli ve ilişkisel olarak kabul edebiliriz. Bu bakış açısıyla analitik düzlemde veriyi yorumlayarak zenginleştirmek, kuramsal olarak mekânı statik değil dinamik kabul etmek, sıralamalar da dahil hiyerarşilerin tarihsel ve politik olarak inşasına göndermede bulunmak ve sıralama verisinden hareketle daha derinlikli mekânsal sorgulamalara yönelmek mümkündür.

Sonuç olarak nüfus sıralaması ve zamanla değişimine odaklanan bu araştırmada süreç içinde değişime neden olan faktörler üzerinden yeniden sorgulamayı gerektiren önemli bir gösterge olma potansiyeli taşıdığını göstermektedir. Her şeyden önce nüfus araştırmalarında belirlenen periyotlarda nüfus değişimi değerlendirilirken "*mutlak artış ya da azalışların*" ötesine geçilerek sıralama değişimleri gibi "*göre(ce)li*" göstergeler de analizlere dahil edilebilir. Ayrıca illerin sıralamadaki artış ya da azalış yönlü değişimleri nüfusun doğal artış ve azalışı yanında göçlerle de ilişkisi kurularak analiz edilmesi gerekir. Diğer taraftan illerin nüfusundaki bu göreli değişimlerin demografik boyutları kadar sosyo-ekonomik bileşenlerine dair başka göstergelerle ilişkilendirilen yeni araştırmalara ihtiyaç vardır. Örneğin, nüfus sıralaması değişimlerinin illerin gelişmişlik farklılıkları veya iller arası eşitsizlikler ile ilişkisi başka bir araştırmada ele alınabilir. Veya sıralamada her bir ilin göreli konumu altında ve üzerinde kalan illerle çeşitli sosyo-ekonomik göstergeleriyle karşılaştırması yapılarak değişimin arkasındaki dinamiklere odaklanılabilir. Bunların dışında her ne kadar sıralama değişimiyle doğrudan ilişkili olmasa da illerin nüfus büyüklüğü sırası ile siyasi temsilci sayısı arasında doğrusal bir ilişki vardır. Siyasi temsilci sayılarının illere göre dağılımı nüfusun büyükten küçüğe doğru sıralamasına uyumludur. Nüfusun artışına bağlı olarak sıralamada öne çıkan illerin temsilci sayısı daha fazla iken, sırası gerileyen ya da alt sıralarda kalan iller daha az siyasi temsilciye sahiptir.

Çıkar Çatışması / *Conflict of Interest*	**Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.** ***The authors declared no conflict of interest***
Finansal Destek / *Funding conditions*	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. The author declared that he received no financial support for this study
Yazar Katkıları / *Author Contributions*	**Yazarlar / *Authors***
Çalışmanın içeriği ve tasarımı/Conception/Design of Study	M. Yakar
Metodoloji / Methodology	M. Yakar
Veri toplama-oluşturma-iyileştirme / Data Curation	M. Yakar
Analiz/Analysis and interpretation of data	M. Yakar
Görselleştirme / Visualization	M. Yakar
Yazı taslağı / Writing - Original Draft	M. Yakar
Yazma - İnceleme ve Düzenleme / Writing - Review & Editing	M. Yakar
Proje yönetimi / Project administration	M. Yakar

REFERANSLAR

Albayrak, A.N., Erkut, G. (2010). Türkiye'de il ve bölgelerin rekabet gücü analizi. *İTU Dergisi/a*, 9 (2), 152-165.

Başaran, E., Işık, Ş. (2025). Üniversitelerin Konut Üretimine Etkisi: Gümüşhane Örneği. *Ege Coğrafya Dergisi*, 34(1), 1-23. https://doi.org/10.51800/ecd.1665012

Batty, M. (2006). Rank clocks. *Nature*, 444, 592–596. https://doi.org/10.1038/nature05302

Baykal, F., Koçman, A., (1983). Ege Bölgesi'nde nüfusun alansal dağılışı ve sorunları. *Ege Coğrafya Dergisi*, 1, 100-107.

Deliktas, E., Önder, A., Karadağ, M. (2013). The Size Distribution of Cities and Determinants of City Growth in Turkey, European Planning Studies 21 (2): 251-263. https://doi.org/10.1080/09654313.2012.722922.

DİE (2002). *2000 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun sosyal ve ekonomik nitelikleri (81 il kitapçığı).* DİE Yayınları, Ankara.

Dinçer, E. M., Kolluoğlu, B. (2024). Turkey's higher education boom: the 'one university in every city' policy in small cities. *Turkish Studies*, 26(5), 903–926. https://doi.org/10.1080/14683849.2024.2425314

Duran, H. E., Özkan, S. P. (2015). Trade openness, urban concentration and city-size growth in Turkey. *Regional Science Inquiry*, 7(1), 35-46.

EDAM (2024). *Türkiye için bir rekabet endeksi 2023*. Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi (EDAM) Raporu, İstanbul.

Ergül, B., Altın Yavuz, A., & Yavuz, H. S. (2018). Türkiye'de illerin rekabetçilik düzeyine göre sınıflandırılması. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 623-639.

Gabaix, X. (1999). Zipf's law for cities: An explanation, *The Quarterly Journal of Economics*. 114, 739-767. https://www.jstor.org/stable/2586883

Guerin-Pace, F. (1995). Rank-size distribution and the process of urban growth. *Urban Studies*, 32, 551-562. https://www.jstor.org/stable/43196291

Iñiguez, G., Pineda, C., Gershenson, C., Barbasi, A-L. (2022). Dynamics of ranking. Nat Commun 13, 1646. https://doi.org/10.1038/s41467-022-29256-x

Ioannides, Y. M., Overman, H. G. (2003). Zipf's law for cities: An empirical examination. *Regional Science and Urban Economics*, 33, 127–137. https://doi.org/10.1016/S0166-0462(02)00006-6

Işık, Ş. (1999). 1997 Nüfus tespiti ve Türkiye nüfusu üzerine bazı yeni gözlemler. *Ege Coğrafya Dergisi,* 10, 149-172.

Işık, Ş. (2018). Üniversitenin Nüfus Artışı ve İller Arası Göçler Üzerine Etkileri: Çanakkale Örneği. *Ege Coğrafya Dergisi*, 27(2), 149-166.

KAGM, Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü (2020). *Türkiye'de Kentsel ve Kırsal Yerleşim Sistemleri Araştırması*. Ankara: Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü Yayını. https://www.ika.org.tr/assets/upload/dosyalar/yer-sis.pdf adresinden alınmıştır.

Kasarcı, R. (1996). Türkiye'de nüfus gelişimi. *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 5, 247-266.

Kundak, S., Dökmeci, V. (2018). A rank-size rule analysis of the city system at the country and province level in Turkey. ICONARP Int J Archit Plan, 6(1), 77-98.

Marin, M.C. (2007). 1985 Sonrası Türkiye'deki Kentsel Sistemin Dönüşümü: Zipf Yasasının Ampirik Bir Testi, Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Der. Cilt 22, No 1, 33-38.

Özgür, E.M. (1998). *Türkiye nüfus coğrafyası*. GMC Basın-Yayın Ltd.Şti., Ankara.

Özgür, E.M. (2003). XXI. Yüzyılın başında Türkiye nüfusu. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 1(1), 43-53.

Saket, B., Endert, A., & Demiralp, Ç. (2019). Task-based effectiveness of basic visualizations. *IEEE Transactions on Visualization and Computer Graphics*, 25 (7), 2505–2512. https://doi.org/10.1109/TVCG.2018.2829750

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2019). İllerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması (SEGE-2017). Ankara. Erişim adresi: https://www.sanayi.gov.tr/merkez-birimi/ b94224510b7b/ sege/il-sege-raporlari

Sandal, E. K., Karabulut, M. & Gürbüz, M. (2003). Türkiye'nin ağırlıklı nüfus merkezleri. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 1 (2), 13-24.

Selen, H.S. (1957). *1955 sayımına göre Türkiye'de nüfus dağılışı*. Ankara: Doğuş Matbaası.

Sergün, Ü. (1996). Türkiye'de kır nüfusunun yükselti kademelerine göre dağılışı. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, 4, 7-16.

Soo, K. T. (2005). Zipf's Law for Cities: A Cross-Country Investigation. *Regional Science and Urban Economics*, 35(3): 239-63. https://doi.org/10.1016/j.regsciurbeco.2004.04.004

Sönmez, Ö. (2016). İstanbul merkezli sanayi yayılımının alt kentlerde mekânsal etkileri: Tekirdağ örneği. *MEGARON*, 11, (1), 137-149. https://doi.org/10.5505/MEGARON.2016.38247

Şeker, M., Saldanlı, A., Bektaş, H., vd. (2023). *İller Arası Rekabet Endeksi: 2021-2022*. İÜ Şehir Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Şehir Araştırma Notları, 6. https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=illerarasirekabetendeksi20212022.pdf (Erişim Tarihi: 05.07.2025)

Tanoğlu, A. (1959). Türkiye'de nüfus dağılışı. *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 10, 1-15.

Tekeli, İ. (2005). Türkiye'de nüfusun mekânsal dağılımında yaşanan gelişmeler (1935-2000). *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 22(1), 85-102.

Tufte, E. (1991). Envisioning information. *Optometry and Vision Science*, 68 (4), p. 322-324.

TUİK (2011). *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2010*. Haber Bülteni, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=adrese-dayali-nufus-kayit-sistemi-sonuclari-2010-8428&dil=1 (Erişim Tarihi: 01.06.2025)

TUİK (2021). *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2020*. Haber Bülteni, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=adrese-dayali-nufus-kayit-sistemi-sonuclari-2020-37210&dil=1 (Erişim Tarihi: 01.06.2025)

TUİK (2025). *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2024*. Haber Bülteni, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2024-53783 (Erişim Tarihi: 01.06.2025)

Tunçdilek, N., Tümertekin, E. (1959). *Türkiye nüfusu: Nüfus kesafeti, nüfus artışı, iç göçler ve şehirleşme*. İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul.

United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2024). World Population Prospects 2024, Online Edition.

URAK, Uluslararası Rekabet Araştırmaları Kurumu. (2018). *İllerarası rekabetçilik endeksi 2018*. https://www.urak.org/wp-content/uploads/2019/05/URAK_%C4%B0RE_2018-2.pdf (Erişim Tarihi: 05.07.2025)

Wang, H., Jiang, X., Nagarajan, A., Guo, X., Ding, L., Wan, D., Zhao, J., Chen, Y. (2023). Colorslope: a balanced visualization of overview and details on ranks over time. *Visual Intelligence*, 1, 7. https://doi.org/10.1007/s44267-023-00008-9

Yakar, M. (2012). 21. yüzyılın ilk çeyreğinde Türkiye nüfusunda ne değişti? *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (21), 382-402.

Yıldız, A. (2024). Türkiye'de illerarası rekabetçiliğin mekânsal yapısı. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(4), 382-405. https://doi.org/10.53443/anadoluibfd.1502712

Yüceşahin, M. M., & Özgür, E.M. (2006). Türkiye'nin güneydoğusunda nüfusun zorunlu yerinden oluşu: süreçler ve mekânsal örüntü. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 4(2), 15-35. https://doi.org/10.1501/Cogbil_0000000068

Zeyneloğlu, S., Dökmeci, V. (2011). Türkiye'de yerleşim birimlerinin büyüklük dağılımı ve merkezî yerlerin nüfuslarındaki değişim. *İTÜDERGİSİ/a*, 9(1).

Zipf, George K. (1949). *Human Behavior and the Principle of Least Effort*. Cambridge, MA: Addison Wesley.